

Eesti õigusriik vajab tehnoloogidust

ehk mis on ühist Pühajärve põhikoolil ja ESMil

ERAKORRALINE AEG NOUAB ERAKORRALISI MEETMEID JA EUROOPAS HINNATAKSE NEID, KES ON SUUTNUD RASKEL AJAL TEHA ÕIGEID OTSUSEID. PARAKU ON SELLE TAGAJÄRJEKS «NURKADE LÕIKAMISE» HEROISEERIMINE JA KÜSIMUSTE ESITAJATE NAERUVÄÄRISTAMINE, KIRJUTAVAD CARRI GINTER JA ALLAR JÕKS.

Kui rahandusminister tuli eelmisel nädalal Euroopa rahandusministrite nõukogu istungile, ütles ta, et oli üsna piinlik ESMi (Euroopa stabilisatsioonimehhanism) valdusega seotud sõnumit edastada (EPL 22.03). Nõrgemaarviliselt on öeldust järeldanud, et õigusriik on ohus.

Eesti president selgitas 2010. aastal õigusteadlaste päevadel: «Õigusriik, nagu hea auto, vajab pidevat hooldust, loogisemise kruvide pingutamist ja kulunud osade asendamist.»

Hooldamiseks on meil vaja kohustada orgaanismist välja selle, mis sinna ei kuulu. Kui arst soovib lõpetada vähi välistamiseks suitsetamise või liigsöömist, ei järgne sellele enamasti põlglikku pahameelepühangu. Kui aga advokaat juhib tähelepanu puudustele eelnõus, järgneb sellele valitsuse pressikonverentsi ministri põlastav kommentaar.

Veelgi kentsam on tähtsada VEB fondi otsuse täitmise pärast riigiga jagevat advokaati või vaadata võitlust, kus riik isendaile trahvi maksimisest hoidumisesel vastuse riigikohust, kolme mujale – on rahvas vastuolus Eesti «talendid koju»-poliitikaga. Kas Eestis esineb mõni kaasarajamine õigus või õigusliku vastuvõtmise vorm, mida ei kohelda riigivõimendusest?

Esitame mõned põhjustest, mis meie arvates on õigusriigi kujunemist viimasel kümnendil mõjutanud.

Põhiseaduse säte ja mõte on Euroopa Liidus lahkumise kasvanud ja vaid juristide kitsas seitskonnast saab aru, millised normid ELi õiguse valguses kehtivad. Segasus vees on lihtne põhiseaduse eriamis ELi õigusega õigustada. Riigikohtu rolli omariikluse kaitsjana ei võtnud kohtul ka ELi õiguse ülmutlikkust. Dr An-

neli Albi Kenti liikloolikost on uurinud ELi liikmesriikide kõrgeimate kohtute praktikast.

Enamikul juhtudel seatakse ELi huvidele teatud piirid. Konstitutsioonikohtute sekumine lga järgneva lepingu vastuvõtmise on täiesti tavaline. Põhiseaduse luba võtta vastu õiguslik otsused, kontrollimata, milline mõju nendega kaasneb. Õiguskantsleri asjakohasele küsimusele, kas tegemist on läbimõeldud otsusega, kui parlament otsustab võtta finantsriiki, mis on suurem riigireservist, järgnes vastuväide, et «tegemist on teoreetilise võimalusega, millal vastuolu põhiseadusega võib tekkida.»

Me ei ehita ju riigikaitset üles kõige positiivsema stsenaariumi järgi. Mida ütleb ESMi mõjumatulisele selle kohta, millest peab Eesti Vabariigi loobuma juhul, kui vabariigi aastapäeval 2014 tuleb Eestil oma kohustused täita ja laenu võtta et õnnestu? Kas kaalul on üksnes finantsstabiilsus või on ohus Euroopa füüsilise julgeolek? Milliste olukordade vahel oleme tegelikult valikul langevamas? Selles kontekstis teeme rasked otsused ja almuõige oli kaasata meneluse riigikohtu.

HÄÄLTEENAMUSE TEERÜLL

Politiika on muutunud professionaalsemaks. Oritatud massin viib koalitsioonis vastu võetud otsused karmelt ja diskussioonivabalt ellu. Otsustusprotsessi kiirus kasvab paraku analüüsi ja arutelu arvel. Ühest küljest on see paratamatult areng, teiselt poolt võib asjatundmatuse ja rumaluse automatiseerimine juurde toota teadagi mida.

Juhtimisteoorias on lihtne reegel: see, mida lubad endale juht, peegeldub võimsamana tema töötajate käitumises. Pühajärve põhikooli õhulgemine on ilmekas näide. Eesti Vabariigi nimel langetatud kohtotsusts ütles, et elujärgist kriisi ei saa sulgeda üksnes eelarvekaalutlustel, muid väärusi arvestamata. Üleskutsut mõistlikkusele ja empaatialle tõlgendati aga uude se ja ohtliku ründa õigusele teha häälteenamuse põhjal ükskõik, mis pähe tuleb.

Valla juhtide seisukohalt on Tartu halduskohtu andnud lahendi, «mis de facto piirab edaspidi ohtu Eesti omavalitsuste tegevamisautonoomiat. Selles valguses, arvestades omavalitsuste võimalusi, peame vajalikuks loobuda vabariigi valituse poole, et see ana-

lüüsiks omavalitsuse sõltumatus, ülesandeid, kohustusi ning õiguskeskonda» (Valgamaalane 15.03).

Keerulise sõnastuse taga peitub mõistatus, et kohtulahend piiras omavalitsuse omavoli, mitte autonoomiat. Arategemist lubavas süsteemis on ärategijal rõõmu ainult seni, kuni ta talpab, et süsteem lubab ka talle peatselt sama saatust. Kohus nentis, et otsust vastuvõtmiseks ei piisa ainult häälteenamusest ega poliitilisest tahtest, vaid tuleb järgida KKK põhimõtet ehk Kaasa, Kuula ja Kaalu.

Kodanikuühiskond on kujunemas formaalsuseks, mis tuleb ära kannatada, enne kui häälteenamuses peegeldunud tahe vormistatakse.

Demokraatia ja kaasamine võivad olla tüütud, kuid nad on tasakaalustajana mõõnematult olulised. Unustatakse ära Winston Churchillil kuulsd sõnad: «Demokraatia on halvim valitussvorm, kui mitte arvutada teisi vorme, mida on aegajält proovitud.» Isegi kui autokraatia võimaldab tõhusamat ja praktilisemat valitsemist, on mõjuvaid argumente suurema koratuse kasuks.

MÕTLEMISE LÕPP VÕI DIALOOGI ALGUS?

Enne valimisi toimuvad töötalud – millised head ideed pakkida valimislubadusteks. Selle juurde ei kuulu enamasti küsimus, kas merid elluviimine on õiguslikult võimalik. Seetõttu võib riigikohtu muutuda riigisest võitluse nimele antud lubaduste pantvangiks.

President on sellist praktikat hinnanud karmilt: «Kui seadustest saab relv lühialajalises poliitilises võitluses, siis me kaugeneme õigusriigi alusmõtetest. Siis me pärtsime ühiskonna arengu loogikat ja

ettearvatavust. Ja koos sellega kahandame ka Eesti konkurentsivõimet.» (2010. aasta õigusteadlaste päeva ettekanne)

Näiteks valimislubaduste esitamisel tervele mõistusele on ministriülemi vastus riigikohutrollile küsimusele, kas olulise eelnõu mõju on analüüsitud: «Eelnõu väljatöötamise käigus ei ole tehtud Eesti-põhiseid üldringuid, mis kinnitaksid, et valitud lahendus suurendab energiatulgeolekut, varustuskindlust ja konkurentsi.

Ministrieriülemi ametliku sõnul ei tehtud eelnõu tarvis asjakohaseid mõjuanalüüse põhjusele, et seadusemuudatuse sisu tuleneb valitsusliidu programmist. Seetõttu tuginevad vaid Euroopa Komisjoni materjalidele ja näidetele, jättes hindamata, kas need on asjakohased ka Eesti jaoks.» Tegemist ei ole libaüdisega Rohke Debelaki kuulsusest.

Kas võiksime kokku leppida, et olulisi muudatusi ei viidat ellu, lähtudes kõhutundest vaid nendele eelneb mingigi analüüs? Vastasel juhul mängime näiteks energiatulgeoleku või e-riigi mainega, ilma et meil oleks tegevuskava või arutused, kas sellest üldse keegi majanduslikult võidab või kui palju eksperiment meile maksma läheb. Millise dokumendi põhjal järeldas peaminister, et «tohtud IT-gurud» eksivad ja ACTA meie õiguses muudatusi kaasa ei too?

Erakorraline aeg nõuab erakorralist meetmeid. Euroopas hinnatakse neid, kes on suutnud raskel ajal teha õigeid otsuseid. Tagajärjeks on aga «nurkade lõikamise» heroiseerimine ja küsimuste esitajate naeruvääristamine. 2009. aastal lisaelarve seadusepakettiga tehtud kompromissid põhimõtetele (käibemaksu tõstmise) nõuavad niid kopsakat intressi.

Kas kriisid õigustavad õigusriigi ohjamist selleks, et võimaldada valitsusel enda äranägemise järgi kriise lahendada? Majanduskriiside ajal on poliitikutel kättes olemas võitmu kuritarvitada eriti suur. Seetõttu peavad kohtunikud olema eriti valvsad.

Professor Todd J. Zywicki on finantskriisi tagajärgedele tuginedes tabavalt märkinud, et just kriiside ajal on kõige tähtsam valitsuse käed õigusriigi ahalgeta kiini siduda.

Tema sõnul on just majanduskriisi ajal eriline vajadus sellega järele, et valitsuse käitumine oleks prognoosiv ja reguleerikohane, julgustamaks investeerimist ja majanduse taastumist ebakindlal perioodil. Kui õigusriigi arvel tehtud erandid kriisi ajal kivistuvad ning muutuvad pöördumatuks, võivad teatud huvigrupid seda ära kasutada.

TERVENDAV JÜLGUS KÜSIDA

Orwelli «Loomade farmis» ja Goldingi «Kärbeste jumalaskilmes», kui kärest elit regleerit või poliitilist kokkuleppest, vaid nendele eelneb mingigi analüüs? Vastasel juhul mängime näiteks energiatulgeoleku või e-riigi mainega, ilma et meil oleks tegevuskava või arutused, kas sellest üldse keegi majanduslikult võidab või kui palju eksperiment meile maksma läheb. Millise dokumendi põhjal järeldas peaminister, et «tohtud IT-gurud» eksivad ja ACTA meie õiguses muudatusi kaasa ei too?

Erakorraline aeg nõuab erakorralist meetmeid. Euroopas hinnatakse neid, kes on suutnud raskel ajal teha õigeid otsuseid. Tagajärjeks on aga «nurkade lõikamise» heroiseerimine ja küsimuste esitajate naeruvääristamine. 2009. aastal lisaelarve seadusepakettiga tehtud kompromissid põhimõtetele (käibemaksu tõstmise) nõuavad niid kopsakat intressi.

Põhiseaduse ei ole neile reseptiraamat, kust õigest kohast lahti võtta valmis vastuse leiab vaid peegel, milles kajastuvad ühised euroopalikud väärtused ja mille ülmutlikkust tunnustab isegi ELi kohtu.

Koos enesekindlate kodanikega julgevad nad küsida kõige olulisema küsimuse. Kelle peab tegelikult fooliummüts on?

Allar Jõks on Sorarini vandeadvokaat, Carri Ginter on TÜ õigusteaduskonna ELi õiguse dozent

